
РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.043.2-056.2(477)

Величко Д.В.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті аналізується процес впровадження інклюзивної освіти в Україні. Встановлено, що питання освіти дітей з особливими потребами в Україні регулюються законодавством про інвалідів, нормативними документами в цій сфері та міжнародними угодами з питань прав інвалідів. Зроблено акцент на важливості Концепції розвитку інклюзивної освіти для реалізації державної політики щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, інклюзія, діти з особливими потребами, впровадження інклюзії в Україні, соціально-практична спрямованість інклюзивної освіти.*

Постановка проблеми. Інклюзивна або включена освіта – термін, який використовується для опису процесу навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (масових) школах. *Інклюзивна освіта* – процес розвитку загальної освіти, який має на увазі доступність освіти для усіх, в плані пристосування до різних потреб усіх дітей, що забезпечує доступ до освіти для дітей з особливими потребами. Інклюзивна освіта прагне розвинути методологію, спрямовану на дітей, яка визначає, що усі діти – індивідууми з різними потребами в навчанні.

Інклюзія (від англ. *inclusion* – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі. І насамперед тих, що мають труднощі у фізичному чи розумовому розвитку. Він передбачає розробку і застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті. Поняття інклюзії близьке за значенням з поняттям інтеграція та протилежне до сегрегація.

Питання освіти дітей з особливими потребами в Україні регулюється законодавством про інвалідів, нормативними документами в цій сфері та міжнародними угодами з питань прав інвалідів. Законодавство України про загальну середню освіту базується на Конституції України [5] та складається із Закону України "Про освіту" [2], Закону України "Про загальну середню освіту" [1], інших нормативних актів і міжнародних договорів України.

Важливим стимулом для розвитку інклюзивної освіти також стало безпосереднє поширення інформації, ідей, досвіду та практики інклюзії, що мали місце в західних та пострадянських країнах та погіршення стану здоров'я українських дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впровадження інклюзивної освіти в Україні – безумовно, складне педагогічне завдання. Дослідження О. В. Безпалько, І. П. Василяшко, Т. Г. Губаревої, А. А. Колупасової, І. В. Луценко, О. О. Патрикесової, Л. О. Савчук, Н. З. Софій, В. І. Шинкаренко та інших, щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні, допомагають надати комплексне уявлення та ставлення до проблем інклюзивної освіти. Для нашої статті важливим є дослідження Європейської дослідницької асоціації "Демократичні ініціативи молоді", що розкриває основні проблеми інклюзивної освіти в Україні. Але впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітні навчальні заклади потребує більш детального дослідження.

Мета статті: охарактеризувати процес впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітні навчальні заклади в Україні.

Результати теоретичного дослідження. Окреслення загальної ситуації, що склалася в системі освіти України за роки поширення елементів, принципів та ідей інклюзії, виявлення рівня поінформованості, сприйняття та ставлення до ідей інклюзивної освіти з боку професійних груп, громадських організацій і суспільства в цілому; оцінка досвіду впровадження – є важливим напрямом впровадження інклюзивної освіти в Україні [4, с. 3].

Визначимо ключових учасників процесу впровадження інклюзивної освіти в Україні: вчителі та адміністрація загальноосвітніх пілотних шкіл, в яких проводиться експеримент по впровадженню інклюзивної освіти, який підтримує донорська спільнота, державні та місцеві органи влади; вчителі та адміністрація державних спеціальних шкіл для дітей з особливими потребами; вчителі та адміністрація загальноосвітніх шкіл, де існує так звана "стихійна інклюзія" і навчаються діти з особливими освітніми потребами; вихователі та адміністрація пілотних НВК/дитячих садків, які відвідують діти з особливими потребами; батьки дітей з особливими потребами, які навчаються у пілотних, спеціальних та загальноосвітніх школах, та дітей, які відвідують пілотні НВК/дитячі садочки; батьки здорових дітей, які навчаються в експериментальних та звичайних ЗОШ; неурядові організації України, діяльність яких пов'язана з вирішенням соціальних та освітніх проблем дітей з особливими потребами; населення в цілому.

Аналіз статистичних показників захворюваності вказує на поширеність хвороб серед дитячого населення, які збільшилися за останні 5 років на 10% [4, с. 6].

Термін "діти із особливими потребами" згідно Міжнародної класифікації стандартів освіти визначається як – "особи, навчання яких потребує додаткових ресурсів", що охоплює достатньо широкі кола дитячого населення: обдаровані діти і діти із затримкою психічного розвитку, діти-інваліди і діти із вадами за станом розвитку і здоров'я, діти-сироти і безпритульні діти. В Україні цей термін поширюється переважно на дітей, у яких визначаються особливості або порушення психофізичного розвитку.

В освітніх Законах та нормативно-правових документах України використовується визначення: "діти-інваліди та діти з вадами розумового або фізичного розвитку", "діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку", "діти з обмеженими можливостями здоров'я", "діти з особливостями психофізичного розвитку", "діти з особливими освітніми потребами". Для вирішення проблем інклюзії у загальноосвітніх навчальних закладах видане Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року" від 03.12.2009 № 1482-р. [8].

Для реалізації державної політики щодо впровадження інклюзивної освіти, створено Концепцію її розвитку (затверджено наказом МОНУ від 11.09.2009 р. № 855). Метою Концепції є спрямування діяльності на: формування нової філософії суспільства – позитивного ставлення до дітей та осіб із порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю; створення умов для реалізації державної політики забезпечення конституційних прав і гарантій дітям з особливими освітніми потребами у сфері освіти; удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей із порушеннями психофізичного розвитку, зокрема з інвалідністю, зокрема інклюзивного навчання, з використанням адаптованого міжнародного досвіду. Завдання: удосконалення нормативно-правового, фінансово-економічного, науково-методичного забезпечення, орієнтованого на реалізацію інклюзивної освіти [6].

На сьогодні в Україні немає єдиної прозорої і достовірної системи обліку дітей інвалідів та дітей із обмеженими можливостями за станом здоров'я. За даними Міністерства освіти в 2010 році в Україні налічувалось понад 160 тис. дітей з особливостями психофізичного розвитку [4, с. 6].

Головними ініціаторами впровадження ідей інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами в Україні, що базуються на принципах рівних можливостей в різних галузях життя, в тому числі й освіті, є батьки та громадські організації, які поширюють ідеї інклюзії серед професійного співтовариства, а також активізують і стимулюють державну діяльність в цьому напрямку. Особливу роль серед ГО в поширенні ідей інклюзії відіграють Фонд "Крок за кроком" та Національна асамблея інвалідів України.

Інклюзивна освіта в Україні розвивається завдяки активній участі донорських організацій, які протягом більше як 10 років допомагають розробці законодавчих та нормативних актів, методичними та наочними матеріалами, передають досвід, напрацьований в країнах Європи, США та Канаді. До розбудови освіти для дітей з особливими потребами долучалися Програма TACIS ("Розвиток інституційного партнерства" Європейської комісії), Програма MATRA посольства Об'єднаного Королівства Нідерландів, Міжнародний фонд "Відродження", Канадське Агентство з міжнародного розвитку (CIDA), Агентство США з міжнародного розвитку (USAID).

На 1 березня 2011 р. в Україні створено близько 536 спеціальних класів в загальноосвітніх школах, які охоплюють майже 6 тисяч дітей з особливими освітніми потребами [4, с. 8].

Оцінюючи позитивні сторони спільного навчання в ЗОШ, населення наголошує на соціалізації дітей-інвалідів, яка є основою для їхньої подальшої успішної адаптації у суспільстві. Серед мінусів інклюзії найчастіше озвучується проблема жорстокості сучасних дітей. 76% впевнені, що впровадження інклюзивної освіти допоможе формуванню толерантності в суспільстві. Констатуємо, що інклюзивна освіта відповідає українському менталітету й населення готове до неї.

Інклюзивна освіта здається ефективною або потенційно ефективною системою освіти батькам здорових дітей або дітей з легкими психофізіологічними порушеннями, які спроможні навчатись у інклюзивних школах (без матеріальної бази, без спеціальних підручників). Ці батьки вважають інклюзивну освіту значним кроком у плані розвитку дітей з особливими потребами, їх соціалізації.

Аналіз проблем, на які вказують батьки дітей з пілотних шкіл, свідчить, що батьки, на відміну від вчителів значно менше зосереджуються на методичних проблемах, нестачі навчальних матеріалів та приладдя, і переважно не помічають професійну неготовність вчителів до роботи з особливими дітьми. І це абсолютно зрозуміло, оскільки батьки не знають, якою є "класична" модель інклюзивної освіти, і якими критеріями визначається "інклюзивність" освітнього закладу (в деяких випадках батьки висловлювали здивування щодо обов'язковості асистента в класі).

Батьки дітей з особливими потребами, які навчаються у спецшколах, мають ряд усталених упереджень щодо освіти у загальноосвітніх школах, навіть інклюзивних. Одне з основних – негативне ставлення до дітей з особливими потребами з боку вчителів ЗОШ, батьків здорових дітей та самих дітей. На загал панівною є думка, що соціум не готовий до адекватного сприйняття дітей з особливими потребами. Що чим значнішою є проблема дитини, тим більше вона та її батьки стикаються з негативним ставленням з боку як дорослих, так і дітей. Саме тому батьки намагаються вберегти своїх дітей від психологічних травм і не хочуть, аби вони виконували роль "тренажерів" для формування суспільної толерантності. Ініціаторами та активними лобістами впровадження інклюзивної освіти в Україні були і є неурядові організації та батьківські об'єднання. Це – світовий тренд. Діяльність громадських організацій на підтримку інклюзивної освіти відбувається у сфері так званої "стихійної інклюзії". Так, деякі з них свідчать про те, що надавали консультації батькам дітей-інвалідів з питань навчання у ЗОШ; 20% можуть надавати реабілітаційну допомогу, яку вони надають дітям-інвалідам, що навчаються в ЗОШ; деякі допомагали батькам дітей-інвалідів влаштувати дітей у ЗОШ. Як правило, це проекти, які підтримували донорська спільнота [4, с. 17]. Громадські організації є потужним джерелом підтримки впровадження інклюзії.

Визначимо основні принципи інклюзивного навчання: всі діти мають навчатись разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними; школи мають визнавати і враховувати потреби своїх учнів, узгоджуючи різні види й темпи навчання; забезпечення якісної освіти для всіх завдяки відповідному навчально-методичному забезпеченню, застосуванню організаційних заходів, розробці стратегії викладання, використанню ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами; діти з особливими освітніми потребами мають отримувати додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання [7, с. 13-14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Оцінюючи можливості широкого впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітні навчальні заклади в Україні, маємо зазначити, що на сьогодні країна лише частково готова перейти до інклюзії широкого масштабу. Українські школи частково готові прийняти широку інклюзію. Спираючись на свій досвід, вчителі, які працюють з дітьми з особливими потребами вважають, що більшість перепон в процесі поступового впровадження інклюзії за умови належного матеріального, інформаційного і ресурсного забезпечення можуть бути подолані.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні ролі батьків у запровадженні інклюзивної освіти в дитячих садочках. Зазначимо, що інклюзивна освіта у дошкільному віці менш травматична, ніж у шкільному. Тому введення дитини з особливими потребами до кола інших дітей та подальшу успішну її адаптацію у суспільство проводити більш доцільно в дошкільному віці.

Використані джерела

1. Закон України "Про загальну середню освіту" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
2. Закон України "Про освіту" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 34. – Ст. 451.
3. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад : [навч.-метод. посіб.] / [О. О. Патрикеева, Н. З. Софій, І. В. Луценко, І. П. Василяшко ; під заг. ред. В. І. Шинкаренка]. – К. : ТОВ Видавничий дім "Плеяди", 2011. – 96 с.
4. Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи : [резюме аналітичного звіту за результатами комплексного дослідження] / Європейська дослідницька асоціація: Демократичні ініціативи молоді. – Червень 2011 – січень 2012. – 36 с.
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.

6. Наказ МОН України "Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти" від 01.10.2010 р. № 912. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/ua/activity/68/nakazi_zno/.
7. Основи інклюзивної освіти : [навч. метод. посіб.] / [МОНмолодьспорту України, НАПН України, Ін-т спец. педагогіки ; за заг. ред. А. А. Колупаєвої]. – К. : [А.С.К.], 2012. – 308 с.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року" від 03.12.2009 № 1482-р.
9. Соціальна підтримка дітей з обмеженими функціональними можливостями : методичні рекомендації / [авт. упоряд. О. В. Безпалько, Т. Г. Губарева]. – К. : Логос, 2002. – 48 с.

Velichko D.

IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE

The process of inclusion in education – involving children with special needs and disabilities due to health conditions to secondary schools. The issue of children with special needs in Ukraine governed by the laws of the disabled, regulations in this area and international agreements on the rights of the disabled. The purpose of the article, described the process of implementation of inclusive education in Ukraine. To implement the state policy on development of inclusive education, a concept of development. The Concept is the direction of the following areas: formation of a new philosophy of society – a positive attitude to children and people with impaired mental and physical development and disabilities; creating conditions for the implementation of the state policy of constitutional rights and protections for children with special needs in education; improving education and rehabilitation of children with impaired mental and physical development, particularly with disabilities, particularly inclusive education, using the adapted international experience. Objectives: improving the legal, financial and economic, scientific and methodological support, based on the implementation of inclusive education. The initiators and active lobbyists implementation of inclusive education in Ukraine NGOs and parent associations. Nowadays, Ministry of Education and Science of Ukraine actively leads the process. Today the country is only partially ready to move to the inclusion of a large scale, despite some positive results of the experiment. Ukrainian school ready to take part broad inclusion. Based on his experience, teachers who work with children with special needs find that most obstacles in the gradual introduction of a balanced inclusion with adequate financial, information and resource support can be overcome.

Key words: *inclusiv education, to put with the special necessities, implementation of inclusion in Ukraine, socially practical orientation of inclusiv education.*

Стаття надійшла до редакції 11.03.2015